

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора політичних наук, професора Ротар Наталії Юрїївни
на дисертацію Чміль Ірини Ігорівни «Становлення, функціонування і
трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі
країн Центрально-Східної Європи)», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук за спеціальністю
23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Актуальність теми дослідження. У найширокому сенсі суспільно-політичні рухи є характерна для політичного поля того чи іншого суспільства сукупність установок на політичні зміни. У період 1980 – 1990-х рр. ХХ ст. у країнах Центрально-Східної Європи така сукупність установок утворювалася навколо антикомуністичних гасел та змін у напрямку демократії. Тож суспільно-політичні рухи Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Хорватії, Чехії, що утворилися чи набрали більшої популярності, на хвилі посткомуністичної трансформації політичних систем за своєю суттю були зорієнтовані на докорінні зміни в структурі та функціях політичних систем.

Актуальність звернення І. І. Чміль до вивчення процесу становлення, функціонування і трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи) визначається необхідністю осмислення подібних процесів, що відбуваються в українському політичному просторі представництва інтересів сьогодні. У країнах стабільної демократії між інститутами політичних партій і суспільно-політичних рухів існують суттєві та принципові відмінності. До особливостей інституту політичних рухів відносять ширшу і аморфну, порівняно з партіями, соціальну базу; менш тривалий період існування; відсутність прагнення до влади в ситуації орієнтаційної стабільності щодо впливу на владні структури; відсутність формальної внутрішньої ієрархії, фіксованого постійного членства, а часом таких документів, як програма, статут; орієнтація на вирішення однієї великої політичної проблеми, після вирішення якої вони, як правило, припиняють своє існування. В умовах політичного процесу в Україні організаційна та

функціональна межа між партіями і рухами залишається розмиюю, що спотворює співвідношення функцій агрегування та артикуляції інтересів, зрештою викривлює суть механізму їх представництва. Вивчення у даному контексті зарубіжного досвіду сприятиме формуванню інституціональної стрункості у взаємодії політичних партій та суспільно-політичних рухів (організацій) в Україні.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх наукова новизна. Визначаючи метою дисертаційного дослідження визначення сутності суспільно-політичних рухів на різних етапах діяльності та утворених на їх основі політичних партій в країнах ЦСЄ, Чміль І. І. дотримується обраної логіки дослідження, послідовно, на основі сучасних парадигм та концепцій суспільних рухів виокремлює основні індикатори транзитних суспільно-політичних рухів у країнах ЦСЄ; розкриває чинники формування цих рухів та визначає мету діяльності; розкриває вплив зовнішніх факторів на особливості діяльності транзитних суспільно-політичних рухів; досліджує роль публічності у діяльності суспільно-політичних рухів країн ЦСЄ; характеризує національну та загальнорегіональну специфіку транзитних суспільно-політичних рухів країн ЦСЄ; аналізує причини кризи транзитних суспільно-політичних рухів у країнах ЦСЄ; окреслює основні інституційні та ціннісні чинники трансформації суспільно-політичних рухів у політичні партії в країнах ЦСЄ та визначає моделі розвитку транзитних суспільно-політичних рухів у країнах ЦСЄ.

Таке коло завдань визначило відповідні алгоритм та методологію дослідження, яких дисертантка послідовно дотримується. Структура дисертації, його текст та висновки вказують на свідоме та конструктивне володіння І. І. Чміль сукупністю загальнотеоретичних та специфічних методів пізнання політичного. У даному контексті як науковий здобуток авторки можна оцінити детальне визначення та обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження суспільно-політичних рухів і політичних партій у країнах Центрально-Східної Європи. Зокрема, авторка чітко окреслює індикатори, що

конституують суспільно-політичний рух загалом і відрізняють його від інших видів асоціацій (політичних партій, громадських організацій, груп тиску тощо) (с. 38–39). Також значна увага приділена опису основних парадигм та теорій суспільно-політичних рухів, аналізу передумов їх формування, визначенню основних функції рухів за різних політичних режимів, виокремленню етапів їх розвитку рухів тощо. У дисертації представлені різні підходи до трактування суті суспільно-політичного руху (с. 23–73). Зокрема, автором вперше застосовується поняття «транзитного руху» (с. 49) у контексті суспільно-політичних рухів країн Центрально-Східної Європи у період 80–90-х років ХХ століття. Введення цього терміну збагачує понятійно-категоріальний апарат політичної науки у руслі дослідження суспільно-політичних рухів.

Важливим елементом дисертаційної роботи є й те, що автор розглядає повний цикл розвитку суспільно-політичних рухів – від моменту утворення до їх розпаду або трансформації у політичні партії. При цьому хронологічні рамки дослідження не обмежуються періодом сходження суспільно-політичних рухів як таких із політичної арени. Дисертантка аналізує політичні партії, що утворилися із суспільно-політичних рухів і результати цих партій на установчих та перших після установчих парламентських виборах. Встановлення такої верхньої межі є цілком обґрунтованим, зважаючи на положення теорії демократичного транзиту.

Найперше, слід позитивно відзначити проведений автором ґрунтовний аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблематики, завдяки чому можна констатувати, що тема дисертаційної роботи є мало вивченою у вітчизняній політичній науці. Наявні напрацювання присвячені вивченню суспільно-політичних рухів в окремих країнах або стосуються рухів поверхнево, лише в контексті їх ролі в процесі трансформації політичних систем країн досліджуваного регіону (с. 15–21).

На особливу увагу заслуговує аналіз автором основних чинників формування суспільно-політичних рухів у країнах Центрально-Східної Європи. Дисертантка наголошує, що лібералізація виступала основним чинником

формування транзитних рухів і мала місце у всіх країнах Центрально-Східної Європи.

Автор слушно зауважує, що лібералізація у кожній з країн досліджуваного регіону мала свої передумови та особливості, що багато в чому визначило національну специфіку утворення, діяльності та подальшої трансформації транзитних рухів. Перш за все, відмінності стосувалися формату рухів. Зважаючи на цей факт, автор доцільно використовує поняття суспільно-політичного руху у широкому розумінні, що дозволяє застосовувати цей термін до антикомуністичних формувань у всіх країнах Центрально-Східної Європи, а не лише до рухів в окремих країнах (с. 53). Таким чином, у дисертаційному дослідженні демонструються різні формати антикомуністичних об'єднань (власне рухи, коаліції, «парасолькові» організації тощо). Окрім лібералізації, автор аналізує низку інших чинників формування транзитних рухів і детально описує їх роль в утворенні антикомуністичних рухів у конкретних країнах.

Важливим доробком дисертантки є те, що у роботі детально розглянуто мету транзитних рухів, а також проаналізовано їх соціальний склад. Зокрема, автором доведено, що мета суспільно-політичних рухів країн Центрально-Східної Європи була їх інтегруючим елементом, оскільки ідеологія рухів була розмитою, і, не виконувала своїх першочергових функцій (с. 110). Автор у своїй роботі демонструє еволюцію мети транзитних рухів, тим самим обґрунтовуючи важливість наявності мети, а не її змісту.

Цінність дисертації полягає також у тому, що у ній детально розглядаються особливості діяльності транзитних рухів країн регіону. Автор зосереджує свою увагу на важливості публічності у діяльності антикомуністичних рухів та обґрунтовує кабінетну діяльність транзитних рухів в окремих країнах Центрально-Східної Європи (с. 139–150).

Варто також відзначити важливість виокремлення дисертанткою чинників трансформації транзитних рухів у політичні партії. Автор аналізує вплив двох груп чинників і зазначає, який з чинників став вирішальним для трансформації антикомуністичного руху у політичну партію (с. 175).

Здобутком дисертантки є виокремлення на основі проведеного аналізу моделей розвитку суспільно-політичних рухів країн Центрально-Східної Європи періоду 1980–1990-х років, що дало можливість систематизувати напрацьовані результати дослідження (с. 192–194).

Результати наукового дослідження І.І. Чміль позначені науковою новизною, зокрема авторкою вперше в українській політичній науці введено поняття «транзитного руху», який виникає у період трансформації політичної системи та спрямований на її злам або якісну зміну; доведено, що чинниками формування транзитних рухів у країнах ЦСЄ були процес лібералізації, послаблення репресивного апарату, політика перебудови та гласності в СРСР, наявність попереднього досвіду демократичного розвитку; на основі аналізу основних індикаторів (передумов утворення, мети, соціального складу, ролі лідерів, методів діяльності тощо) транзитних суспільно-політичних рухів у країнах ЦСЄ виокремлено шість моделей їх розвитку: плюралістична (Польща, Чехія), національна (Словаччина), комуністична (Болгарія, Румунія), балтійська (Естонія, Латвія, Литва), партійна (Угорщина, Хорватія), коаліційна (Словенія); визначено інституційні (прийняття нових конституцій і законів або внесення змін до вже чинних (скасування статті про керівну роль комуністичної партії); участь в установчих виборах) та ціннісні (виникнення нових завдань на основі вирішення попередніх, зміна політичного дискурсу, політичний плюралізм) чинники інституціоналізації суспільно-політичних рухів, пояснено особливості їх прояву у кожній із досліджуваних країн, а також зроблено висновок, що на основі рухів у більшості країн ЦСЄ сформувалися політичні партії правого спрямування.

Наукове та практичне значення результатів і висновків дисертації полягає у можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування усіх рівнів з метою оцінки політичних процесів в Україні на загальнонаціональному та державному рівнях та визначення політичного потенціалу суб'єктів громадянського суспільства.

Повнота викладу сформульованих в дослідженні наукових положень, висновків та результатів в опублікованих працях. Основні результати, проведених дисертанткою досліджень, теоретичні та методологічні положення і рекомендації опубліковані у 11 публікаціях, 5 з яких надруковано у фахових виданнях з політичних наук, 2 з них – у зарубіжних виданнях.

Логіка викладу матеріалів дисертаційного дослідження, структура та стиль дозволяють вважати його самостійною завершеною працею. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації,

Оцінюючи дисертаційне дослідження Чміль І. І. загалом позитивно, на нашу думку є ряд положень дисертації, які потребують авторського уточнення.

По-перше, автор у положеннях новизни вживає поняття «суспільно-політичного руху», «громадського руху», «не інституційного формування» тощо і наголошує на можливості використання цих термінів як синонімів, що, на нашу думку, є не зовсім правильно навіть у контексті дослідження суспільно-політичних рухів у країнах Центрально-Східної Європи. Також у дисертації автор використовує поняття «антикомуністичний рух» та «посткомуністичний рух» не подаючи визначення цих термінів. Відповідно, існує необхідність у поясненні цих понять і обґрунтуванні їх використання при дослідженні транзитних рухів.

По-друге, у третьому розділі дисертації автор наголошує на важливості соціально-економічних чинників для формування суспільно-політичних рухів у країнах Центрально-Східної Європи. Зокрема, зазначається, що виникненню суспільно-політичних рухів у країнах досліджуваного регіону в період 1980–х років передувало погіршення економічної ситуації. Проте серед переліку основних чинників, які подаються у роботі, економічні передумови автором не згадуються, хоча вони відігравали важливу роль, особливо в утворенні польської профспілки «Солідарність».

По-третє, деякі зауваження стосуються підрозділу 3.2. «Мета діяльності та соціальний склад суспільно-політичних рухів у країнах Центрально-Східної Європи». У дисертації автор детально аналізує мету суспільно-політичних рухів

у країнах Центрально-Східної Європи на момент їх утворення. Проте, не достатньо уваги приділено виокремленню і дослідженню цілей рухів уже після їх трансформації у політичні партії. Доцільно було б детальніше розглянути програмні документи новоутворених політичних партій.

По-четверте, у дисертації зазначено, що політичні партії, які утворилися із суспільно-політичних рухів мали значний вплив на партійні системи країн Центрально-Східної Європи на початку 1990-х років. Також наголошується на тому, що ці партії дуже швидко розпалися або об'єдналися з іншими політичними партіями. Відповідно слід детальніше проаналізувати причини такого швидкого сходження із політичної арени новоутворених партій.

По-п'яте, автор серед моделей розвитку транзитних рухів виокремлює коаліційну (Словенія) та партійну (Угорщина, Хорватія) модель. Разом з тим у зазначених країнах рухів як таких не сформувалося, тому логічно буде не виокремлювати ці моделі, а описувати лише ті, де сформувалися власне суспільно-політичні рухи.

У цілому дисертаційна робота Чміль Ірини Ігорівни «Становлення, функціонування і трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи)» є самостійною, завершеною роботою, в якій отримані нові обґрунтовані наукові результати і рекомендації, що в сукупності є суттєвими для розвитку знань про сучасний волонтерський рух та теоретико-методологічні засади його вивчення у політологічному вимірі. Ці результати є значущими і для науки, і для практики і, зокрема, забезпечують розв'язання важливих прикладних завдань, що виникають в умовах реформування українського суспільства.

Враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота Чміль Ірини Ігорівни «Становлення, функціонування і трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи)» відповідає пунктам 11, 13 і 14 відповідає вимогам вимогам «Порядку

присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Чміль Ірина Ігорівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Н. Ю. Ротар

15 вересня 2016

Підпис Н. Ю. Ротар свідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Кудай І. М.
" 15 " 09

